

BOŽO LUJIĆ, *Proroci. Osoba, vrijeme, poruka, Katehetski priručnici, svezak 61, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2015., 307 str.*

Djelo prof. dr. Bože Lujica *Proroci* posvećeno je svim vjeroučiteljicama i vjeroučiteljima, katehisticama i katehetama. To posebno vrijedi za Katehetski institut Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, gdje je autor započeo svoju nastavnu djelatnost. Djelo je skraćeno izdanje sveučilišnog udžbenika *Starozavjetni proroci*. To djelo upola manjega opsega skraćuje sadržaj, izostavlja proširenja u izlaganju, smanjuje znanstveni aparat bilježaka, bibliografiju i kazala. Tako je knjiga čitkija i za njom mogu posegnuti svi čitatelji. Dobrim je dijelom izostavljena i hebrejska lingvistika. No studentice i studenti teologije i dalje rabe prvotni opširni udžbenik. Sve to stoji u kratkom Predgovoru (str. 7–9), gdje autor ujedno zahvaljuje izdavačkoj kući Kršćanska sadašnjost na pripremi knjige za tisak.

Lujic polazi od konteksta svakog pojedinog starozavjetnog proroka, sadržaja i teološke poruke. Prvo, uvodno poglavlje govori o biblijskim likovima i

spisima (str. 11–23). Proroci su igrali značajnu ulogu u Starome zavjetu. Dali su imena brojnim knjigama. Izlaganje o svakom pojedinom proroku prof. dr. Božo Lujic podijelio je na četiri dijela. Prvo stoji pitanje: »1. Tko je biblijski prorok?« Na početku Lujic definira: »Prorok je od Boga pozvani i poslani pojedinac da u određenom trenutku na određenom prostoru i u određenom narodu priopći konkretnu istinu iz Božje perspektive« (str. 12). Prorok se služi Božjom riječju. Služi se radnjama vezanima uz glagole govoriti, vidjeti i slušati. Uz *nābī*, prorok je slušatelj a i prenositelj Božje riječi. Nadalje se rabi iz glagola izvedeni pojam *hōzēh*, 'gledatelj, promatrač'. On je gledatelj čovjeka – *rō'ēh*, 'vidjelac'. Prorok je jednostavno 'iš *hā'lōhim*, 'čovjek' Božji. Hrvatska riječ *prorok* dolazi od prijevoda s grčkoga, od prefiksa *pro-*, 'pred' i glagola *femi*, 'govoriti'. Taj prefiks može imati vremensko značenje: 'pred, unaprijed', ali i prostorno: govoriti pred nekim. Također je moguće supstitutivno značenje: govoriti u ime

nekoga. U hrvatskom jeziku prevladava ono vremensko. Iduće autorovo pitanje glasi: »2. Zašto su uopće potrebni proroci?« Proroci, naime, upućuju riječ vladarima, svećenicima i narodu. Svima je upućena kritika kadgod je potrebna. Prorok je pokretač oduševljenja i nasljedovanja Božjih putova. On u Izraelu poziva na monoteizam i, pozitivno rečeno, na svetost. Proroci naviještaju Boga spasitelja kojemu se čovjek približava po obraćenju. Bog zna za čovjekovu slobodu i ustrajnost u zlu. No, Bog ne odustaje: jer »on je Bog koji ljubeći pati i pateći ljubi«. Autor lijepo zaključuje: »Uzvišenije shvaćanje Boga pridonosi uzvišenijem shvaćanju čovjeka.« Nadalje, B. Lujčić iznosi »3. Opće povijesno značenje biblijskih proroka«. Po autoru proročka djelatnost ima ishodište ali i dohodište, te joj je u Bibliji uvijek izvorište u Bogu. Proroci razmišljaju trodimenzionalno jer znaju za prošlost, udomaćenu u sadašnjosti, te imaju utjecaj na budućnost. Oni su individualizirali povijest po odgovornosti i identitetu. Otkrivaju etičke vrijednosti života. Promicatelji su prava ljudi i naroda, posebno socijalne pravednosti. Zadnji korak je autorova tvrdnja u kojoj govori da su »4. Proroci ljudi sadašnjosti koji žive iz budućnosti«. Proroci su bili katalizatori a kriterij raspoznavanja bila je Božja riječ. Uz to su bili apostoli slobode. Proroci i danas imaju mjesto u duhovnosti, kulturi, civilizaciji i etici, jamci su dobre budućnosti.

U drugom poglavlju Lujčić obrađuje duge proročke nizove u Prvoj knjizi

o Kraljevima i Drugoj knjizi o Kraljevima iz IX. st. pr. Kr. (str. 25–48). Prorok Ilija je poput ranijeg Mojsija nezamjenjivi lik u narodu i po pripovijestima je postao pojam i legenda. Pripovijedanje, naracija jest i inače važan biblijski pristup. Povijesno-političko obzorje Ilijina djelovanja (1) odvija se u vrijeme političkog pa i vjerskog raskola. Omrijeva dinastija počela je stabilizirati stanje. Ona povezuje Gospodinovo vodstvo Izraela u povijesti i Baalovu prevlast u višoj kulturi susjedne zemljoradne. Kralj Ahab je i svojom ženidbom to promicao, a njegova je žena bez prikrivanja uvodila baalizam. Ilija (2) djeluje na rubnim dijelovima Sjevernog kraljevstva i bori se riječju i kaznama protiv Baala i njegovih glasnika, upravo kao pojedinac, *Einzelkämpfer*. To čini u ravnicima Jizreel, na brdu Karmel ili čak na Horebu (Sinaju). Bori se teatralno i trijumfalno (3), pa i silovito, ali se u životu ponaša i sasvim ljudski i depresivno, bježi od Izabele, svega mu je dosta. I on mora u školu kako bi naučio da je Bog prisutan i u laganom povjetarcu, da treba prenijeti Božje oprostjenje i neprijatelju koji se vraća Gospodinu. Ilija je svojim djelovanjem pomirio Gospodina povijesti i prirode (4). On je neupitni Božji prorok, a ime mu znači »Bog je Gospodin«. Tako u narodu odlazi u legendu. Više je od vojski i ratova proslavio Gospodina i njemu se pridružio. Ilija ide srednjim putem s Gospodinom te od svojih suvremenika zahtijeva da se odluče za Gospodina. Autor upravo izlaže židovsku i kršćansku predaju snage i natpovijesne veličine

koja odjekuje i u njegovoj rodnoj Bosni, čiji je Ilija zaštitnik. Elizej, čije ime znači »Bog spašava«, nastavlja Ilijinu karizmu ali se od njega i razlikuje (1). Djeluje pod Omrijevom dinastijom i svjedok je kako se ta politika urušava te ju preuzima nova Jehuova dinastija za čitavo stoljeće. Proroci su bili ispravljajući ponašanja i vođenja naroda, prava oporba. Njihov navještaj unosi je Božje vodstvo. (2) Elizej je ušao u povijest kao čudotvorac. Knjiga navodi čitav niz čudesa, »tzv. fioretti«. Prorok je živio u dolini Jordana, spominje mu se rodno mjesto i bogatstvo od dvanaest pari volova. Pozvao ga je Ilija, i pri rastanku dobio dio njegove karizme. Elizej je djelovao 50-ak godina (850. – 800. god. pr. Kr.) u Jerihonu, na Karmelu i drugdje. Živio je za Joaša. I on je bio otac naroda u Joaševu plaču. Po Gospodinovoj uputi, prorok je organizirao pravo ponašanje kralja i naroda, tako da je njegova uloga bila jača od kola i konjanika. Elizej živi s prorocima: skupno su djelovali te su se socijalno i politički zauzimali za ugrožene (3). Lujčić ukazuje na to da Elizej opisuje čudesa u prirodi, povijesno-političkim događajima i čudesa na ljudima, ne uzvisujući sebe nego poručujući da Gospodin daje hranu i piće, ravna povijesnim zbivanjima i vodi ljude. On pomaže i tuđincima kao što je Naaman Sirac (4).

Treće, najduže poglavlje obrađuje proroke VIII. st. pr. Kr., koje Lujčić brižno obrađuje (str. 49–95). Amos je prvi pisani prorok koji pripada zbirci od dvanaest malih proroka. Pozornica djelovanja

odnosi se na Sjeverno izraelsko kraljevstvo. U njegovo vrijeme Sjeverno kraljevstvo je doživjelo procvat (Jeroboam II.). Taj se prorok rodio na jugu blizu Jeruzalema. Bio je imućan posjednik sitne i krupne stoke i voćnjaka. Ime mu znači »Gospodin ga nosi«. Govori protiv okolnih naroda (1 – 2) i posebno protiv Izraela (3 – 6); pet viđenja naviješta propast Izraela (7), ali završetak naviješta obnovu Davidova kraljevstva. Susret s Gospodinom glavni je prorokov navještaj, uveden viđenjima navale skakavaca i velike suše. U trećem viđenju pomoću simbola viska Gospodin provjerava ispravnost naroda. U govorima protiv osam okolnih naroda prorok napada one koji su se ogriješili o život ubijajući trudnice i njihovu nerođenu djecu (1,13) ili profanirajući kosti iz grobova (2,1). Izrael nije bolji jer se usred njegova naroda događa oskvrnuće u svetištu, spolno izrabljivanje djevojaka i oduzimanje posljednjeg komada odjeće. Zato Amos poziva: »počujte« i upozorava »jao« zazivima. Buni se protiv pretvaranja pravde u pelin, bogoštovlja u nepravdu ili izživljavanja u raskoši (5 – 6). Prorok je suočio narod s istinom: oštro kritizira povredu ljudskih prava na društvenom, vjerskom i intimnom području. Hošea je posljednji prorok Sjevernog izraelskog kraljevstva. U svim okolnostima života prikazuje i naviješta Gospodina kao ljubav koja spašava. Vladari su se brzo izmjenjivali i na pozornici kao osvajač nastupila je asirska velesila. Uništila je Samariju (721. god. pr. Kr.), dio bogatijeg naroda odvela u zaro-

bljeništvo, a u to je kraljevstvo naselila strano stanovništvo. Iz prorokove knjige saznaje se o njemu, njegovoj ženi i djeci. Oni tvore simboličku radnju. Paradoksalno stanje odvija se u antibraku. Prvo dijete, sin nosi ime Jizreel, krajina natopljena krvlju i otpadom. Drugo dijete, djevojčica, zove se Nemila, što je aktualno stanje naroda. Tu je i treće dijete, sin s imenom Ne-moj-narod. Sva zemlja ide putem otpada hodeći za Baalom. Pretpostavlja se da je prorok živio prije pada Samarije (721. god. pr. Kr.). Drugi, četiri puta opsežniji, dio (4 – 14) govori kako se prorok susreće s obračunima i zavjerama. Gospodin se tuži da ljudi postavljaju vladare bez njegova znanja. Šire prijevare i svu snagu polažu u oružje i ratnike. I tako se sprema strašan dan kad će se govoriti brdima: »Pokrijte nas«, a bregovima: »Padnite na nas« (10,8). A bili su obdareni kruhom, pićem, lanom i vunom. U narodu nema istine, milosrđa i spoznaje Gospodina. Bog se brinuo za Izrael (12,1-4). Činio je to na njegovu početak, brinuo se o narodu kao djetetu, učio ga je hodati, odgajao ga, zapravo mu je prilazio, spuštao se na njegovu razinu, hranio ga i vezao se uz njega konopcima ljubavi. Izaija se u svojem prvom dijelu (Iz 1 – 39) i po opsegu i dubini teološke misli ali i literarnim i stilskim izričajem izdiže kao planinski vrhunac među prorocima. Misao spojnica govori o Gospodinu u savezu s narodom, posjeduje nadalje snažan mesijanski duh i snagu eshatologije, tj. nadu. Superlativi o proroku tražili bi i adekvatan opseg obrade, no Lujčić to

ovdje ne čini, tako da njegovo djelo *Pro- roci* dosta ravnomjerno vrednuje svakog od dvadesetak proroka. U prorokovo su se vrijeme u više od 50 godina izmijenila četiri kralja. Najveći pečat u Izraelu utisnuo je kralj Ahaz, koji je balansirao moć pa je i dankom čuvao samostalnost. Ahazov nasljednik Ezekija više se približava Gospodinu, obnavlja kult i gotovo čudesno u asirskoj Sanheribovoj najezdi uspijeva izbjeći razaranje Jeruzalema. Prorok Izaija je oženjen i spominju se njegova dva sina. Iz pisanja proizlazi da je posjedovao visoku izobrazbu. Pripadao je dvoru, no ipak je na strani potlačenih i obeshrabrenih. Njegov poziv u 6. gl. spominje Božju svetost i slavu. Bog je immanentan i transcendentan. U Božjoj blizini prorok se smatrao grešnim i nedostojnim komunikacije s Bogom. Ustanovljuje kako narod sluša a ne čuje, gleda a ne vidi i ne razumije; zato ljude stavlja pred odluku za Gospodina. Nosi ga vjera, kao i druge oko njega, pa tvrdi: »Ako se na me ne oslonite, održat se nećete« (Iz 7,9b). Nadalje prorok potiče na pravednost. Od ljudi traži dobra djela. Autor ne zaboravlja spomenuti i prorokov mesijanizam: u 7. gl. se govori o Mesijinu rođenju, u 9. gl. o njegovu djelovanju i u 11. gl. o Mesijinu djelovanju u Duhu. Postoji S-nama-Bog, Dijete Sin znak je budućnosti. Četvrti prorok, Mihej, rodio se u Morešet, blizu Jeruzalema. Ime mu predstavlja retoričko pitanje s jasnim odgovorom: »Tko je kao Bog«. Povijesno obzorje poklapa se s kasnijim vremenom proroka Izaije, no Mihej je dobrim dije-

lom živio u malim sredinama. Usprkos kritici, nastupa ponizno i blago i u prilog malenim ljudima u miru. Također je iskusio asirsku najezdu i pustošenje okolnih državnica i Judeje. O proroku se zna da je možda bio slobodni seljak. Za asirske najezde vjerojatno se sklonio u Jeruzalem, gdje su ratni profiteri ugrožavali pridošle izbjeglice. Mihej štiti jednostavne i malene. Knjiga je složeno djelo i upravo pogl. 4 – 5 vjerojatno pripadaju nekom kasnijem proroku. Prorok prijeti moćnicima jer se kanibalistički ponašaju prema prognanima. Jednako oštro prorok Mihej obračunava se i s lažnim prorocima koji siju zlo. Dakako da je uvijek na strani bespomoćnih. Prorok obećava da Bog priprema Mesijin dolazak u malenom Betlehemu. Zna da čovjek treba »činiti pravicu, milosrđe ljubiti i smjerno sa svojim Bogom hoditi« (Mih 6,8).

Četvrto, također opsežno poglavlje, obrađuje proroke iz VII. i VI. st. pr. Kr. (str. 97–136). Započinje govorom o proroku Nahumu. U knjizi kao mjesto rođenja stoji Elkoš u Judeji. U sadržaju se spominje pad Tebe (Nah 3,8; 645. god. pr. Kr.) i posebno se izvještava o padu Ninive 612. god. pr. Kr. U to je vrijeme vladao zli kralj Manaše ovisan o Asiriji. Nah 1 donosi hvalospjev Gospodinu, u 2. i 3. pogl. bavi se Ninivom i njezinom propašću. Bog je stvoritelj svijeta i podržava ga, pa i u povijesti vodi narode i jasno se suprotstavlja porobljivačima. U govoru o osveti (Nah 1,2) Bog samo uspostavlja pravi poredak. Prorok želi Judeji oslobođenje u društvenom, kul-

turnom i vjerskom smislu. Nahum je po imenu i utjecaju tješitelj. Habakuk nije pobliže određen. Muči ga teško stanje pred babilonsko zauzimanje. Bogu postavlja pitanja i traži na njih odgovor. Prorok vjeruje da sve ima svoju ulogu. Unatoč nedostatku točnih podataka, spominjanje Kaldejaca i opis stanja upućuje na kraj VII. st. pr. Kr. i početak VI. st. pr. Kr., na vrijeme Nabukodonozora. Kralj Jojakim živio je luksuzno. Za njega se dogodilo prvo odvođenje naroda u Babilon 598. god. pr. Kr. Na čelo judejske državnice dolazi Sidkija, posljednji kralj. Prvi dio knjige sadrži tužaljke, zatim stoji višestruko »jao« zazivanje te molitva. Lujčić navodi mišljenje J. Moraldija kako je Habakuk po plemenitosti i originalnosti jedna od najprivlačnijih slika u cijeloj Bibliji (str. 109). Prorok polazi od činjenice da Bog djeluje kao *Deus absconditus* te dopušta da zlikovac progoni pravednika (Hab 1,4a). I ne miri se: »Zašto šutiš kad zlikovac ništi pravednijeg od sebe« (Hab 1,13b). Ipak otvara izlaz: »da pravednik živi od svoje vjere« (Hab 2,4). Sefanija, treći mali prorok od samo tri poglavlja, uveden je po dugom rodoslovlju. Djelovao je za dobroga kralja Jošije pod konac VII. st. pr. Kr. U to doba nakon nalaza Povelje saveza (2 Kr 22) uznapredovala je obnova a na čelu joj je stajao mladi reformator kralj Jošija, kojeg je Sefanija vjerojatno blagonaklono pratio. Prorok naviješta dan suda: *dies irae* (Sef 1 – 2). Daljnji dio sadrži prijetnje protiv okolnih naroda da bi time upozorio Jeruzalem što ga čeka ako se ne popravi.

Nagoviješta Gospodinov veliki dan (Sef 1,14-16), dan kušnje narodnih uglednika i drugih naroda. Treći dio knjige naviješta spasenje ostatka Judeje i Jeruzalema pa i drugih naroda. U Gospodinovoj će sredini opstati »skroman i čedan narod« (Sef 3,12). Jeremija, Lujicev ljubimac, budući da je živio u katastrofičnom vremenu, prevladao je trijumf zla i teške posljedice pustošenja i uništenja obespravljenih ljudi, njihovih gradova i čitavog naroda. O Jeremiji se podosta znade: potječe iz okoline Jeruzalema, rodio se u svećeničkoj obitelji, rano je pozvan za proroka i djelovao je za pet judejskih kraljeva. Babilon preuzima vodstvo, a bezopasan nije ni Egipat. Jošija je pokušao uspostaviti potpuno jedinstvo: jedan Bog, jedan kralj i kraljevstvo, jedan hram i bogoslužje. No, kralja su 605. god. pr. Kr. u Megidu porazili Egipćani, a Babilonci su pobijedili Egipat i Judeja je automatski pala u njihove ruke. Pod kraljem Jojakimom, kojeg je Jeremija kritizirao, Judejci su se istrgli Babiloncima ali su ih oni 598. god. pr. Kr. porazili i dio naroda odveli u zarobljeništvo. U Judeji je za kralja postavljen Sidkija. Bio je drukčiji kralj, ali nesposoban, i Jeremija je pod njim najviše trpio – jer je i on podigao ustanak pa je Nabukodonozor 587. god. pr. Kr. odveo narod u zarobljeništvo, a hram i grad je opljačkao i razorio. Babilonci su Jeremiji prepustili odluku hoće li kao slobodan građanin otići u Babilon ili će ostati u Judeji. Jeremijine ispovijesti su se ostvarile i nastupio je »užas odasvud« čime su oslovljavali proroka Jeremiju te

širili paniku. U nenasnim nevoljama prorok je nailazio na šutnju. Profesor Lujic u tome vidi šutnju patnje. Pa ipak, prorok kupuje njivu (Jr 32) jer misli na budućnost Novog saveza (Jr 31,31-34). Bilo se nagomilalo zlo: uništenje bijaše krucijalno rješenje a zgarište je omogućilo novi početak.

Peto poglavlje obrađuje proroke zarobljeništva (str. 137–168). Ezekiel, treći veliki prorok, prvi je prorok zarobljeništva. Potječe iz svećeničke obitelji. Služio je narodu kako bi prevladao teška i tragična vremena. B. Lujic tvrdi da je Ezekiel svoju mladost proveo za vrijeme Jošijine obnove koju je 609. god. pr. Kr. zaustavila pogibija kod Neka. Nakon toga ubrzo je babilonska najezda nametnula svoju vladavinu. Kralj Jojakim morao je preuzeti danak i dopustiti odvođenje višeg sloja u babilonsko zarobljeništvo. U zarobljeništvu se našao i mladić Ezekiel. Godine 592. pr. Kr. prorok Ezekiel je na rijeci Kebaru dobio proročki poziv. Razvoj događaja u Judeji i Jeruzalemu doveo je do zauzeća, uništenja hrama, kraljeva uhićenja i odvođenja u zarobljeništvo. Na temelju prorokova imena koje znači »snagu i ukazanje Božje slave«, Lujic ukazuje na svjetliju budućnost. Prorok je djelovao kao pojedinac, trijezno je razmišljao i tumačio Božju pravednost i postao svjestan moralnih obveza. Velika prorokova knjiga obradila je brojne probleme nakon gubitka države. Tu je poziv za proroka (Ez 1,1 – 3,15), proročanstva protiv Judeje (4 – 24), protiv stranih naroda (25 – 32) i pro-

ročanstva spasenja (33 – 48). Zanimljivo da se prorokova Bogoobjava događa u tuđini. Slava Gospodnja dolazi iz Jeruzalema među prognanike. Ezekiel postaje prorokom gutanjem knjige, poruke, zapravo Božjom riječju i njezinom tragičnošću. U svojem dugom djelovanju prorok sudi svoj narod, a i druge narode. Narod je skrivio propast, ogriješio se o svetost Gospodnju, počinio je mnoge nevjernosti. U kasnijem razdoblju govori se o proroku kao čuvaru naroda. On odstranjuje naslijeđenu odnosno kolektivnu krivnju (Ez 18). On je narodni zastupnik i tješitelj. Naviješta stvaranje novoga naroda, novoga Jeruzalema, novoga hrama, novoga zakona, novoga srca i nove zemlje. Sam će Gospodin oživjeti narod (Ez 37), dat će mu novoga pastira (34), uspostaviti će Novi savez (Ez 36,22-28; usp. Jr 31,31-34). Bog je snažan, narodu daje moć ljubavi. Prorok Obadija nalazi se u Bibliji između Amosa i Jone. Govori o zaštiti prava čovjeka i prava naroda. Obadija je najkraći zasebni prorok. Ime mu znači »Sluga Gospodinov«. Bavi se Edomom i njegovom izdajničkom ulogom za babilonskog zarobljeničtva. Zanimljivo da mu profesor Lujčić posvećuje relativno jednak opseg teksta kao nekom drugom proroku. Edom je u vrijeme zarobljeničtva odigrao negativnu ulogu spram Izraela. Prorok očekuje poravnanje bratske izdaje. Profesor Lujčić ovdje navodi zornu Jeronimovu tvrdnju o knjizi: »*quanto brevius est, tanto difficilius*« (što je kraća, time je teža). Odgovor na pitanje: Što je htio prorok

Obadija?, profesor Lujčić vidi u uspostavi Božje vladavine u Judeji i kod drugih naroda. Tužaljka je pravo ime za prorokovu poruku: Gospodin je udario narod ali će mu izliječiti zadobivene rane. Treći prorok zarobljeničtva je Deuteroizaija. Djelovao je pod konac zarobljeničtva, između 550. i 538. god. pr. Kr. Baveći se zemljoradnjom i trgovinom narod je u Babilonu preispitivao svoju krivicu. Je li se Gospodin povukao? Prorok okuplja ljude po kućama, u čemu se mogu nazrijeti začeci sinagogalnog bogoslužja. I onda kada nije bilo nade Gospodin uvodi novost. Povijest je pokrenuo perzijski kralj Kir, a Deuteroizaija živi u izajjanskoj predaji i svemu životu daje neslućeni i novi zamah. Prema kraljevu ediktu iz 538. god. pr. Kr., Izraelci se mogu vratiti u svoju zemlju i započeti s obnovom Jeruzalema i hrama. I prorok (40 – 55) u novost i oduševljenje ugrađuje tajanstveni lik Sluge Gospodnjega. Priprema se povratak iz zarobljeničtva pri čemu Gospodinov Sluga stvara nove odnose. Sam Gospodin je svojeg Slugu obdario Duhom, po njemu je uspostavio Novi savez i postao je svjetlost narodima. Sluga se Gospodnji predao i žrtvovao za druge (Četvrta pjesma: Iz 52,13 – 53,12).

Šesto poglavlje odnosi se na postegzilsko razdoblje (str. 169–195). Iz 56 – 66 tvori zaseban spis zvan, počevši od B. Duhma, Tritoizaija. Nastupilo je novo razdoblje nakon povratka iz babilonskog zarobljeničtva (od 537. do 520. god. pr. Kr.). Stanje u zemlji, prije svega gospodarsko, nije bilo stabilno.

Prevladala je malodušnost. Stvari su se počele mijenjati 522. god. pr. Kr. za kralja Darija. Od naroda su se očekivala djela milosrđa umjesto posta. Prema Lujicu, prorok očekuje promjenu djelovanjem Slave Gospodnje. Bez države i kralja i usprkos raznih poroka prorok očekuje da narod napusti grešnost. Prorok se usrdno utekao Božjoj pomoći. Tritoizaija nazire novo doba u kojem će Bog progovoriti na nov način. Temeljni zahtjev jest nastojanje oko pravednosti. U svemu će predvoditi neimenovani prorok Božjeg duha i donositelj radosne vijesti spasenja (Iz 61,1-2). S prorokom Hagajem nastupa istinska obnova. Prorok je djelovao jedne hodočasničke sezone a i sam tekst je među prorocima drugi po kratkoći. Svjetovni vladar bio je Zerubabel. Hagaj, pak, ulaže napor u izgradnju hrama, obnovu grada i života u njemu. Izgradnja hrama pokrenula je sav narod, pa je došla pomoć i iz Perzije te su podigli hram za nepunih pet godina. Prorok Hagaj sav je stao u službu hrama koji je u to doba bio prepoznatljiv znak povratka. Ovdje Lujic uvrštava i drugoga malog poroka Zahariju. Zbog viđenja i apokaliptičke obojenosti prorok je teško razumljiv. Zaharijina knjiga upućuje na svećeničku pozadinu. Zaharija svoj sadržaj povezuje s djelovanjem velikog svećenika. Prorok se naziva prvim Zaharijom (Zah 1 – 8), a još slijede dva dijela: 9 – 12 i 13 – 14. Prorok spominje u svojem prvom dijelu osam viđenja. Viđenje o konjanicima na raznobojnim konjima govori o kazni narodima a blagoslovu Jeruzalemu.

Viđenje o rogovima i kovačima polazi od svestrane moći ali pokazuje i pobjedu svjetovnih sila. Treće viđenje, o mjerenju, ukazuje na bogatstvo i zaštićenost grada Jeruzalema. Četvrto viđenje (Zah 3) pokazuje velikog svećenika Jošuu. Peto viđenje obrađuje uz to i kneza Zerubabela. Šesto (Zah 5) kritizira krađu kao osiromašenje. Viđenje o ženi prisjeća na ostatak idolopoklonstva. Zadnje viđenje (Zah 6) donosi sud ali i mir. Zah 9 – 14 sadrži mala proročanstva, različite teme i obećanja. Za proroka Zahariju Bog je velik i transcendentan. David je temelj, a mesijanizam ima utočište u hramu.

Sedmo poglavlje obrađuje proroka Malahiju iz V. st. pr. Kr. (str. 197–204). To je zadnja knjiga u odsjeku dvanaest malih proroka. Prorok je nepoznat a ime mu znači »moj glasnik«. Sagrađen je hram, prinose se žrtve, postoji veliki svećenik. No nema, prema Lujicu, pravog reda. Svećenici nisu uzorni. Izraelci otpuštaju žene prve ljubavi. Pod konac knjiga uvodi Božjega glasnika kako bi uspostavio red. Narod se treba osvijestiti da i desetinom vrši volju Božju. Prorok osuđuje ponašanje naroda ali ga vodi i štiti. Želi, i to Lujic ističe, da se proslavi Gospodin, kralj nad vojskama (24 puta). Osmo poglavlje odnosi se na proroka Joela iz IV. st. pr. Kr. (str. 205–213). Joel se tek prisjeća babilonskog zarobljeništva. U međuvremenu je sagrađen novi hram, podignute su gradske zidine. I u to doba nalet skakavaca i velika suša uvode dan Gospodnji kao poziv na obraćenje. Usprkos osporavanju djelo je jedinstveno, a naziru se dva

prilično podjednaka dijela: JI 1 – 2 i 3 – 4. Prvi dio sadrži tužaljku, tj. pokorničko bogoslužje kao poziv na obraćenje. Drugi dio sadrži govor o izlivanju Duha. Prorok Joel nagoviješta dan Gospodnji koji je dan uništenja ali može biti i dan spasenja. Joel od proroštava prelazi u katastrofalne navještaje nesreće u budućoj apokaliptici. Deveto poglavlje bavi se prorokom Jonom iz III. st. pr. Kr. (str. 215–223). Problematika se tiče Jonina lika, kojeg profesor Lujčić rado obrađuje. Jona ne prihvaća prvotni Božji poziv, prkosi Bogu. Primoran na poslanje u Ninivu Jona to čini na svoj način. Kada se bezbožni Ninivljani obraćaju, on je zavidan, ne prihvaća Božje milosrđe i praštanje, dapače povlači se i kao da daje otkaz životu koji Gospodin dijeli dobrima i zlima. Jonin lik je nepoznat, čini se da i nije riječ o povijesnom liku, već se obrađuje zanimljiva problematika o univerzalnosti, odnosno uskoći i isključivosti spasenja. Knjiga se i po strukturi i po sadržaju dijeli na dva dijela. Jona je u Ninivi nagovijestio jedino kaznu: »Još četrdeset dana i Niniva će biti razorena« (Jon 3,4). No Bog odustaje od svojega gnjeva. Rezultat je neobičan: prorok Bogu predbacuje: »jer znao sam da si ti Bog milostiv i milosrdan [...] i da se nad nesrećom brzo sažališ« (Jon 4,2). Jona ne prihvaća Boga smilovanja. Neviđeno je osvetoljubiv i od toga je bolestan i depresivan.

Predzadnje, deseto poglavlje (str. 225–251) obrađuje proroka Daniela iz II. st. pr. Kr., koji pripada proročkoj književnosti ali je ta knjiga istodobno i

apokaliptičko djelo. Profesor Lujčić rado spominje svoje bavljenje apokaliptikom. Ona se razvila na proročkim temeljima i u mudrosnom kontekstu. Poznaje borbu između dobra i zla. Donosi slijed kraljevstava. U tajnosti sukobljavanja, značenju brojeva i sila, na koncu nastupa rasplet i dolazi spasenje. Likovi, snovi i događaji mogu nositi sa sobom dublje značenje. Važni su tumači značenja opisa. Apokaliptici su mudraci ali ih posebno zanima konačna sudbina. Danielova knjiga nastala je u pozadini povijesti Aleksandra Velikoga i njegovih nasljednika. Helenizam pridaje veliku važnost vladarima. No, i njihova vladavina donosi sukobe i otpor, npr. Makabejaca. Grčki deuterokanonski dio lako se može prepoznati, kao što je govor o nedužnoj Suzani (Dn 13 – 14). Aramejski dio obojen je autobiografski (Dn 2; 3; 6 i 7), krije tumačenje kraljevstava i mučeništvo kroz koje prolazi Daniel. Tu su i hebrejska viđenja (Dn 8 – 12): Daniel se uspješno probijao u svijetu idolatrije i njegovih nositelja Nabukodonozora, Baltazara i Darija. Ne priznaje idole te se moli svojem Bogu. Vladavina Aleksandra Velikoga, Seleukovića i Ptolomejevića oskvrnula je svetište, žrtve i postavila idol »grozotu pustoši«. Daniel i u tuđini ostaje dosljedan, ustraje u pravoj vjeri i ostaje trajni junak. Tajanstveni mesijanski lik Sina Čovječjega prikazan je kao onaj koji će organizirati kraljevstvo Božje i uskrnuti mrtvih. Ovdje uz proroka Daniela stoji i Baruh, što inače vrijedi za proroka Jeremiju, kojemu je Baruh tajnik. Lujčić

gotovo otkriva proroka Baruha. Pogl. 6 donosi Pismo proroka Jeremije, koje Vulgata stavlja na konac knjige. Svakako je zanimljivo Baruhovo složeno podrijetlo a i govor u 3. licu. Baruh, sa značenjem »Blagoslovljeni«, veliko je i tajanstveno ime koje može preuzeti autorstvo nad deuterokanonskom knjigom jer je uz njega vezana apokrifna apokaliptička literatura. Knjiga sadrži molitvu pokajanja, pohvalu mudrosti i zabranu idolopoklonstva. Zanimljiva je uporaba Božjega imena u različitim dijelovima knjige: Gospodin, Bog i Vječni. Knjiga je pisana grčkim jezikom pa pripada u deuterokanonske spise. Povezana je sa zarobljeništvom i s onima koji su ostali u Judeji. Pod kraj molitve knjiga obećava »Mir pravednosti« i »Slavu bogoljubnosti«. Čita se na dan razaranja hrama i donosi radost i nadu. Jedanaesto poglavlje (str. 253–283) naslovljeno je: »Glavne teološke teme proročke poruke«. Dijeli se na pet cjelina: Proročka slika Boga, Proročka slika čovjeka, Božja riječ kao proročka moć i nemoć, Proročka borba za pravdu i pravo te Proročko otvaranje budućnosti. Profesor Lujic tehnički ne skuplja ranije iskaze, već ih povezuje u misaonu

cjelinu. Tako je taj dio knjige svojevrsni zbir proročkih razmišljanja i tema. Ovdje sakupljena, originalno povezana proročka izlaganja u završnom poglavlju predstavljaju posebno hvale vrijedan uvid u proroke i njihovo djelo.

Djelo *Proroci* nipošto nije skraćeno dugo djelo *Starozavjetni proroci*, nego pre-rađeno djelo pa predstavlja originalno izdanje tematike za šire i manje zahtjevno čitateljstvo. Treba odati priznanje autoru koji se nije bojao pojednostavniti govor o prorocima. No, knjiga donosi i znanstveni aparat. U podnožju teksta stoji tristo bilježaka. One su tako tehnički posložene da daju prednost tekstu. Iza teksta stoji petnaest stranica strane i domaće bibliografije s tristo naslova. Nadalje stoje kratice stranih časopisa i nizova. Sam završni i pojedinačni sadržaj obuhvaća jedanaest poglavlja s naslovom i dodatcima, što čini pet stranica po trideset redaka teksta i predstavlja sažeti uvid u proroke.

Lujicevo djelo *Proroci* svakako predstavlja za široko čitateljstvo povoljnu ponudu, dobru i konstruktivnu biblijsku poruku.

Nikola Hohnjec

Blaženka Valentina MANDARIĆ – Ružica RAZUM, *Važnost odgoja u današnjem svijetu. Doprinos vjeronauka odgojnom djelovanju škole, Glas Koncila, Zagreb, 2015., 295 str.*

Početakom 2015. godine u nakladi izdavačke kuće Glas Koncila izašla je knjiga dviju profesorica Religijske pedagogije

i katehetike na Katoličkome bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, Blaženke Valentine Mandarić i Ružice